

ПРЕДВЕСТНИКЪТ НА ИДВАЩАТА ПРОЛЕТ

Христо Бояджиев

Има творци, чийто могъщ талант сияе с непреходна слава през вековете, защото във вечно живите им творби са сплавени високият полет на идеите и художественото съвършенство. А има и по-скромни автори, на които обаче принадлежи гордостта на първооткривателя, славата на първите, открили нови хоризонти пред литературата, макар произведенията им да са с по-скромни художествени достойнства.

Такъв е Димитър Полянов — първият български пролетарски поет, с чието творчество „... в нашата поезия се слага едно ново начало, което води по-късно към завоеванията на Смирненски и на социалистическо-реалистическата ни поезия“¹.

Димитър Полянов твори в един широк жанров диапазон — поезия, белетристика, публицистика, и участва в литературния живот повече от пет десетилетия. Ала историческото му място в българската литература е в поезията през 90-те години на миналия и началото на настоящия век, когато в стиховете му за пръв път у нас извисява глас пробуждащата се за борба работническа класа.

Литературната — както и идейната — панорама на тези години е пъстра и противоречива. Тя е добре изследвана в литературната ни история. Но ако трябва да очертаем основния вододел в развитието на нашата литература тогава, трябва да отбележим, че наред с критико-реалистичната насока — доминираща, особено в прозата, но постепенно губеща престижа си — все по-силно се чувства повеят на индивидуализма и модернизма, който през първите две десетилетия на новия век ще изкристализира в самобитния и също нелишен от нюанс на социален критицизъм български символизъм. От друга страна, критиката на буржоазното общество се води от различни позиции — от гледище на рушания се патриархален морал и забравените идеали на националноосвободителното движение, от позицията на класическия буржоазен демократизъм (при цялата си ограниченост и той е само розова мечта в сопаджийска, байганьовска България), и от народнически или сиромасомилски позиции... И в това време, когато социализмът е „детската болест“ на мнозина български писатели, в творчеството на Георги Кирков и Димитър Полянов зазвучава пролетарската правда.

Още първата му творба — разказът „Да не бях сиромас“, появила се през 1894 г. в сливения вестник „Сиромашки защитник“, се оказва — макар и нелишена от народнически наеи — симптоматична за бъдещото творческо развитие на Димитър Полянов. Тогава той е само осемнадесетгодишен, но зад сърчните редове на ранните му опити стои една необичайна и богата духовна

¹ П. Зарев. Панорама на българската литература. Т. II, с. 447.

биография. Роден през 1876 г. в Карнобат в семейството на чиновници, той израства в една будна среда; от дете чете класическа — главно руска — и съвременна литература, като ученик в трети прогимназиален клас за пръв път усеща притегателната сила на социалистическите идеи, а от началото на 90-те години навлиза в организираното работническо движение. Неслучайно неговите учители в Сливен са били социалистите Никола Габровски, Гаврил Баламезов и Никола Топалов. . . А какво му е било на душата, можем да разберем от многобройните тетрадки с юношески стихове, от двата наивни, но искрени с младежкия протест ръкописни „романа“ „Мечтател и художник“ и „Страданията на младия Полянов“ . . .

Ограно Димитър Полянов усеща магията на голямото изкуство. Изучава италиански език, защото мечтата му е да учи в Италия и да стане художник, запознава се обстойно с литературата и живописата. По-късно заминава за Нанси, за да следва медицина, решил да слее благородството на лекарското призвание с върнатата писателска служба на своя народ. Във Франция Полянов усеща благотворното влияние на прогресивната интелигенция, учи се от великите френски мислители и революционери. Смайваща е работоспособността му — той едновременно следва медицина и систематично изучава световната литература, живопис. А в същото време активно сътрудничи на в. „Работнически другар“, на „Социалист“, „Ден“, „Дело“, „Ново време“ и други издания с безброй стихове, сатири, приказки, феъретони, статии. . .

Ранното творчество на Димитър Полянов все още не се разграничава напълно от народническите разбирания. Неслучайно най-често негов главен герой е капиталистът, а сюжет — злодействата му. Защото по този начин писателят се стреми да възбуди съчувствие към работника и гняв към буржоата. Но има и нещо друго, в което се отразява зрелият мироглед на социалиста Полянов — съзнанието за историческата преходност на капиталистическия строй, борческия оптимизъм и вяра в утрешния ден. За него е ясен ходът на историческия процес, краят на кървавото царство на Капитала е сигурен и писателят вижда своята задача в това да пробуди за борба работника.

Именно това съзнание за исторически неизбежната победа отличава най-добрите творби на Димитър Полянов от онова време — като стихотворението „Срутените кумири“, писано в Нанси и спечелило на автора си широка популярност. В многословените строфи авторът патетично и не без нотки на извештен наивен сантиментализъм, но с верен класов усет разобличава класическата „света троица“ на съществуващия ред — Бог, Цар и Капитал. Но какво ѝ противопоставя поетът, каква е целта на борбата, чийто патос уравновесява мрачното отрицание? Оказва се —

И над останките на този свят разнебитен
тогаз ний ще издигнем паметник гранитен,
гигантски паметник над нашата земя.

На Троицата: Равенство, Братство, Свобода.

В същност това е знаменитият лозунг на френската буржоазна революция — лозунг, който отразява прогресивната историческа роля на третото съсловие през XVIII в., и който, разбира се, буржоазията не бе в състояние да превърне в действителност. В случая обаче е подчертана приемствеността в революционните борби на човечеството, увереността, че единствено комунизмът е способен да ги превърне в живо настояще. Именно това чувство за историзъм и приемственост, това съзнание, че отделният борец е свързан както с примамливите очертания на бъдещето, така и с героиката на миналите борби, е важна отлика на творчеството на Димитър Полянов. И може би именно то е в основата на борче-

ския му оптимизъм, така различен от искреното, но безпомощно съчувствие на народническата литература.

Същевременно не можем да отречем, че и поезията, и прозата на Полянов страдат от липсата на конкретност — не само в творбите му от края на миналия и началото на настоящия век, но и по-късно. Особено ярко личи това в белетристиката — неслучайно писателят изпитва подчертан афинитет към феялетона, алегорията, приказката, които по силата на жанровата си специфика по-лесно „понесат“ абстрактността на предпоставената теза. И тук неговите персонажи са пределно обобщени, нерядко напомнящи за героите на писатели-критически реалисти като Михайловски, Вазов, Алеко Константинов и други. От тях го отличава обаче ясната класова насоченост. Един паралел с феялетоните и разказите на Георги Кирков, въпреки че и той търси повече плътния контур на социално-психологическия тип, а не индивидуално-неповторимото ще покаже колко по-бедна е прозата на Полянов. На преден план при него — директно и натрапчиво — излиза агитационната насоченост. Но това е обяснимо и дори закономерно: в началото на съзнателното работническо движение социалистическите идеи още нямат плът, те са един примамлив блясък на неопределеното бъдеще, а създателите на пропагандно-агитационна литература трябва да се съобразяват и с още ниското културно ниво на своята публика.

По-друго отражение има тази абстрактност в поезията на Полянов. По начало неговите стихове са едно особено явление в нашата литература от края на века, което може би е причина да бъдат недооценени. Защото техните очевидни недостатъци — тромав и разлят стих, стилови граповини, излишна повествователност — често закриват от погледа ни простата истина, че ние не можем да ги прецениваме с критериите, създадени от тогавашната поезия, щом те принадлежат към съвсем друг тип поезия — агитационно-пропагандистка, ораторско-декламативна. Широката им популярност на времето доказва, че с оглед спецификата именно на този тип поезия те са отговаряли на изискванията на времето. И съвсем основателно акад. П. Зарев сочи, че „... като че нещо сродява Полянов с чаристите, със създателите на френската революционна песен“¹.

Що се касае до абстрактността и умозрителността на поета, те безспорно в лириката винаги са слабост. Но у Полянов те са една особена „слабост“, която до голяма степен определя спецификата на образното му виждане. Неговите романтично-мащабни образни построения винаги тежнеят към символно-алегоричното изразяване. Както сочи акад. П. Зарев, „Обикнат тип образност за Полянов става символът. (...) Всичко това става съвсем независимо от символизма, който поетът е могъл да опознае в Нанси или Париж.“ И още: „Символът става средство на поета, за да нарисува страшната картина на ужаса и бедността в капиталистическия свят. Често пъти този символ израства от могъщи хиперболи. Характерни са и антитезите...“²

Трябва да се подчертае, че символът у Полянов е твърде различен от символа в поетиката на символизма — твърде еднозначен, той гравитира към явната алегория, доближавайки се по мащабност до размаха на романтичния символ. Но тази инсказателна образност е в тон с цялостния облик на Поляновата поезия — и с нейната повествователност, и със склонността му да употребява библиейски и митологически образи, и с обобщено-абстрактната ѝ мащабност, и дори с архаизмите и високопарните словесни обрати... И може определено да се каже, че при цялата качествена разлика в таланта Полянов и поетически (а не само идейно) подготвя идването на Смирненски, който творчески преосмисли застоялото от поетиката на символизма, обогати го с откритията на новото рево-

¹ П. Зарев. Цит. съч., с. 445.

² Пак там, с. 442.

люционно изкуство, за да достигне до „естетическото тържество на социалистическата литература“.

В такъв аспект трябва да се разглежда творчеството на Димитър Полянов през 90-те години на миналия и началото на настоящия век, за да се открий историческото му значение. Завърнал се от Франция през 1902 г., той се отдава изцяло на борбата на идейния фронт. През 1907 г. излиза първата му книга „Морски капки“, а през 1909 г. — „От Изток до Запад“, които го правят изключително популярен сред народните маси. Неговото име е известно на цялата прогресивна общественост, стиховете му се рецитират по социалистическите забави и събрания. Димитър Полянов е редовен сътрудник на списанията „Начало“ и „Дело“, където излизат множество негови стихотворения, фейлетони, разкази, статии. Показателно е и това, че се разширява неговата тематика — и в поезията си, и в прозата, и в публицистиката си писателят засяга широк кръг въпроси, свързани с духовността и морала на новия човек, преобразен от социалистическия идеал, за ролята на изкуството в тази област, за идейната и нравствена зараза, която сее буржоазният печат и литература, за приобщаването на все по-широки народни слоеве към повелите на революционната борба. . . Тази му дейност е затруднена и отчасти спряна през време на войните, но блясъкът на Октомврийската революция и общият народен подем след нея дават нов гласък за идейно-творческото израстване на писателя.

През 1920—1923 г. Димитър Полянов редактира сп. „Червен смях“ — боеви орган на партийната пропаганда. По същото време той пише стихотворения и поеми, в които изразява възторга си от крепнещата мощ на младата Съветска Русия, от революционния подем в Европа и у нас. Разбира се, не бива да забравяме, че по това време разцъфтява яркият талант на Христо Смирненски, че с неговото творчество пролетарската ни поезия се издига на качествено нови висоти, в сравнение с които стиховете на Димитър Полянов са измислен етап в развитието ѝ. Но наред с това писателят отдава много сили и на хумора — незаменимо оръжие за разобличаване на буржоазния строй и прокламиране на революционната борба. Вярно е, че и в тази област той отстъпва на Смирненски и Ясенев, че неговите хумористични и сатирични стихове и прозаични късове са все така описателни, тенденциозни и схематични. Ала въпреки това „червенушките“, „римуваните седмични прегледи“, „червените календари“ на Полянов са жизнерадостни и бойки, остро актуални и публицистични, което обуславя широката им популярност и обществен резонанс.

Деветоюнският преврат от 1923 г. бележи началото на един нов период в творчеството и обществената дейност на Димитър Полянов. В мрачните дни на фашистката реакция писателят вижда в борбата срещу нея главната цел на живота си. Белият терор през 1925 г. не може да го сломи. Точно тогава той застава начело на сп. „Наковалня“, което ръководи до окончателното му спиране от фашистката цензура през 1933 г. В един от най-тежките периоди в политическия живот на страната „Наковалня“ се превръща в главна трибуна на антифашистката борба, сплотявайки около себе си цяла плеяда млади талантиливи пролетарски писатели: Христо Радевски, Ангел Тодоров, Никола Ланков и други.

Спирането на сп. „Наковалня“ бележи началото на един десетгодишен застой в литературната дейност на Димитър Полянов. Повече от десет години — до народната победа на 9. IX. 1944 г. — той се отдава само на преводаческа дейност, изоставяйки оригиналното творчество.

Историческата победа на народа съживи за нов творчески подем стария воин. Полянов има щастието да доживее сбъдването на мечтите си, което събуди отново поета у него. До смъртта си през 1953 г. той написва множество стихове, посветени на новия живот — все така публицистични, малко старомодни, но

искрени и живи. Елка Константинова ги нарича „обтоен дневник в мерена реч на живота в преобразена социалистическа България от 9-ти септември 1944 г. до края на 1952 година“.

*

Когато говорим за историческата роля на Димитър Полянов в нашата литература, винаги ще си спомняме неговото стихотворение „Кокичета“, където с проникателност, която е чужда на самонадценяването, но и без фалшива скромност той осмисля съдбата на своето поетично поколение:

В градината, в разкалената леха,
незабелязано кога и как,
две-три кокичета се забелеха,
по-бели от топящия се сняг.

Тъй скромни, тъй мънички, тъй студени,
без цвят, без форма, без мирис,
тез цветчета, под преспите родени,
те не приличат на цветя дори...

Но радостно сърцето в мен играе
кат гледам тез подобия на цветя —
какво е пищният букет на мая
пред тез предвестници на пролетта!

Не, всички на света градини с рози
с най-ярките бои и аромат
за мен не струват повече от този
нищожен, ала пръв поникнал цвят!

И вас, другари с огнени полети,
и вас, младежи, тъй ви аз ценя —
не давам ви за всичките поети
на волната — в грядущето — земя!

Това е истината за Димитър Полянов: той бе предвестник на идващата пролет, отдал целия си живот, за да разцъфтят цветята на новия живот.